

Het Kasteel van Breda: De teloorgang van een monument

Het 'Kasteel van Breda', het huidige hoofdgebouw van de Koninklijke Militaire Academie (KMA), is in oorsprong een uniek bouwwerk en het enige voorbeeld van Italiaanse renaissance-architectuur in de Nederlanden. Van die grandeur uit het verleden is maar weinig over door een rampzalig beheer en verbouwingen in de vorige eeuw. Niet geremd door enig historisch of kunstzinnig besef is het gebouw gemaltraitiseerd toen het in gebruik werd genomen als hoofdgebouw van de instelling voor de Nederlandse officiersopleiding. Pas in deze eeuw is op schuchtere wijze bij restauraties iets van de oude luister hersteld. De directe omgeving van het gebouw is echter door allerlei twintigste eeuwse bouwactiviteiten nog verder ontsierd.

tingwerk geen rol kon spelen. De gehele burcht werd verder omringd met verdedigingswerken, die aansloten bij die rond de stad Breda. Breda was de stad van waaruit de rijke tak van de Nassau's hun bezittingen beheerden. *Hendrik III* hield een hofhouding van internationaal allure. Als opperkamerheer en grootkanselier van de keizers *Maximiliaan* en *Karel V* was het kasteel een politiek en cultureel centrum van formaat.

Hij besloot in 1536 om de Italiaanse bouwmeester *Thomas Vincidor de Bologna* opdracht te geven het kasteel uit

Het 'Kasteel van Breda', zoals het te zien is vanuit het stadspark Het Valkenberg. Links en rechts de in 1964 herstelde torens en in het midden de 'Henricus Poort', die toegang verleent tot de binnenplaats. De tweede verdieping is er in 1826-1829 op gezet en daarboven is weer een zadeldak geplaatst (foto Archief KMA)

Een goede indruk wat er allemaal verloren is gegaan kan de historisch geïnteresseerde krijgen bij een bezoek aan het Breda's Museum (Grote Markt 19 in Breda), waar tot en met zondag 24 juni de expositie 'Het turfschip van Breda 1590 - 1990' te bezichtigen is. Daar staat een magistrale maquette opgesteld van de hand van modelbouwer *Frank Siegmund*, die een overzicht geeft van het kasteel en omringende vestingwerken ten tijde van de verovering van Breda op de Spanjaarden door de Staatse troepen onder prins Maurits. Deze maakte daarbij gebruik van de befaamde list met een turfschip, enigszins vergelijkbaar met de krijgstruc met het *Paard van Troje*.

De eerste bouwactiviteiten op de plaats van het Bredase kasteel zijn er voor 1200 geweest. In 1198 draagt *Godfried van Schoten* de burcht op aan de hertog van Brabant en in 1223 is er in stukken sprake van een 'Castrum et Villa de Breda'. Na een periode rechtstreeks door de hertog van Brabant te zijn bestuurd, verkocht deze in 1350 de

Baronie van Breda aan Jan van Polanen. Deze bouwde in twaalf jaar een grote vesting, waar hij tevens hof kon houden. Uit die tijd stamt ook de benaming 'kasteel' want de latere bouwontwikkelingen zullen eerder de aanduiding 'paleis' rechtvaardigen.

Erfdochter

De in 1392 in het kasteel geboren erfdochter *Johanna van Polanen* huwde in 1405 met de Duitse edelman *Graaf Engelbrecht I van Nassau*, waarmee Breda en het kasteel verbonden werd met het latere Nederlandse koningshuis. Engelbrechts zoon *Jan IV* besloot de eerste verfraaiingen aan te brengen, die het kasteel en de nevengebouwen in de periode tot 1695 tot een uniek architectonisch geheel maakte.

Voor het beheer van de rijke domeinen van de Nassaus in de Nederlanden werden een rekenkamer met thesaurie en boekerij neergezet, voorzien van de 'Nassautoren', die alleen dienst deed als trappenhuis. De constructie was namelijk dusdanig, dat het als ves-

te breiden en zo ontstond een gebouw dat het enige voorbeeld was van de Zuid-Europese renaissance-stijl ten noorden van de Alpen. De Italiaanse architect is onder meer verantwoordelijk voor de 36 terracotta portretmedallions, die nog steeds op de muren van de binnenplaats van het kasteel te zien zijn.

Bij de dood van Hendrik III in 1538 was het paleis nog niet af, alleen de noord- en westvleugel en een deel van de oostvleugel waren voltooid. Zijn zoon *René de Chalon* erfde het prinsdom *Oranje* en werd zo de eerste *Nassau* met die titel, die tevens een status van soeverein heerser meebracht. In 1544 sneuvelde deze eerste 'Oranje-Nassau' en bij testament is *Willem van Nassau-Dillenburg*, de latere als 'Willem de Zwijger' bekende 'vader des vaderlands', zijn opvolger. In 1551 gaat Willem met zijn eerste vrouw *Anna van Egmond* in Breda wonen en het kasteel zal tot 1567 de residentie zijn van de prins van Oranje.

De woelingen van de opstand tegen

Spanje en het verloop van de Tachtigjarige Oorlog waren de oorzaak dat het kasteel van Breda de functie van hof voor de prinsen van Oranje verloor: slechts een paar jaar na de *Pacificatie van Gent* (1576) was Willem woonachtig in zijn paleis. De krijgskansen lieten verder stad en kasteel diverse keren van bezetting wisselen: in 1581 waren de Spanjaarden de overwinnaars, in 1590 (met de turfschip-list) werden de Staten-Generaal de bezitters. *Spinola* heroverde de stad in 1625 voor Spanje en in 1637 nam stedenbedwinger *Frederik Hendrik* definitief de stad in handen namens de Republiek.

Daarmee begon de laatste bouwphase van het paleis. In 1667 was het gebouw het decor voor de vredesonderhandelingen met Engeland, Frankrijk, Zweden en Denemarken en het jaar na deze *'Vrede van Breda'* nam *Willem III* bezit van de erfgoederen van de Oranjes in en rond Breda.

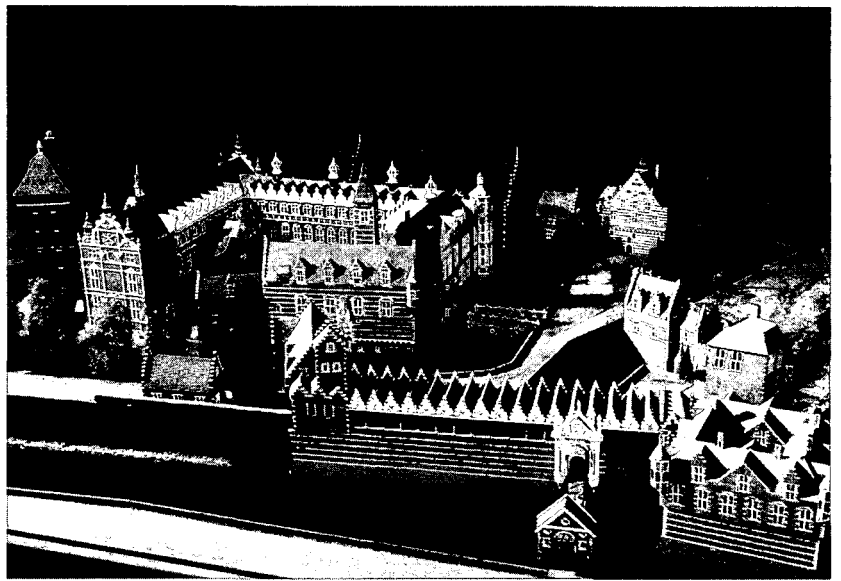
Van 1686 tot 1695 liet deze 'koning-stadhouder' zijn paleis verfraaien. De disharmonie in bouwstijlen uit verschillende tijdperken werd opgeheven: de zuidelijke vleugel en een gedeelte

van de oostelijke werd afgebroken. Alleen de zuidwestelijke hoektoren van de burcht van *Jan van Polanen* uit 1350 bleef staan. Er kwam een nieuwe vleugel en het hele gebouw werd van buiten en van binnen gerenoveerd.

Prinsenhof

Zo was in 1695 het paleis, dat nu de naam *'Prinsenhof'* kreeg, helemaal af. De prinsen van Oranje zouden echter er niet meer permanent gaan wonen. Na de dood van *Willem II* in 1702 is het snel bergafwaarts gegaan met het gebouw. Tot 1737 werd de Prinsenhof gesloten en verzegeld. *Willem IV* besloot het paleis incidenteel weer te gebruiken, maar onderhoud werd nauwelijks verricht. *Stadhouder Willem V* gaf nog wel opdracht tot het doen van reparaties en liet zelfs enige verfraaiingen aanbrengen. Het arsenaal uit het begin van de zestiende eeuw ging tegen de vlakte om plaats te maken voor een tuin.

In de Franse tijd was het kasteel een legerplaats en militair hospitaal en dat bleef zo nadat het kasteel in 1814 opnieuw in het bezit van de Oranjes was gekomen. In 1826 besloot *koning Willem I* dat in het kasteel een militaire academie gevestigd zou worden en in dat jaar voltrok zich de ramp. De laatste resten van het kasteel uit 1350, waaronder de burchttorens, vielen onder de slopershamer. De monumentale renaissance-trap op de binnenplaats moest er ook aan geloven. De noord-oostelijke en zuidoostelijke hoektorens, juweeltjes van zestiende eeuwse Italiaanse bouwkunst, werden 'afgetopt' en van een plat dak voorzien. Van het bovengedeelte van het gebouw werden alle muren afgebroken en er werd een

Een overzicht van de toestand in 1590 op de maquette van Frank Siegmund (tot 24 juni te zien in het Breda's Museum). Het gebouw is nog niet 'af' als architectonische eenheid en bestaat uit diverse onderdelen uit verschillende stijperiodes. Links staan de burchttorens uit 1350 van Jan van Polanen. Het kasteel was direct omgeven door een slotgracht. De meeste gebouwen rond het paleisgebouw zijn afgebroken. De slotmuur op de voorgrond bestaat (hoewel aangepast) nog steeds en vormt met gracht en brug de toegang vanaf het kasteelplein naar de KMA. Rechts beneden het 'Bolkhuis', tegenwoordig de ambtswoning van de KMA-gouverneur (foto Frank Siegmund)

geheel nieuwe verdieping opgezet en voorzien van een negentiende eeuwse zadeldak. De raamkozijnen met kruisvensters werden vervangen door eigentijdse schuiframen. Wat nog te zien was van het historische metselwerk, verdween onder dikke lagen pleister.

Na 1900 komt er een begin van besef dat het kasteel van Breda als oud renaissance-paleis van de Oranje-Nassaus een cultuurhistorisch monument is. De desastreuze handelingen uit de negentiende eeuw kunnen dan wel niet meer weggepoetst worden, diverse restauratieronden geven het gebouw iets terug van het oude aanzien. In de periode 1903-1910 wordt het pleisterwerk weggehaald en het metselwerk van de buitenmuren hersteld, zoals bijvoorbeeld bij de Nassautoren. In 1930 krijgen de terracotta-medallions een opknappbeurt en in 1938 wordt diverse oneigenlijke aanbouw verwijderd.

In 1944 bij het naderen van de geallieerden laten de Duitsers de telefooncentrale, die in het kasteel is gevestigd, in de lucht vliegen. Dit zorgt voor aanzienlijke schade. In 1948 valt het besluit tot restauratie, dat uitgevoerd zal worden door de *Genie*, voor het eerst in samenwerking met de *Rijksdienst voor Monumentenzorg*.

'Face-lift'

Hierna hebben gelukkig diverse restauraties plaatsgevonden. Bouwkundig onderzoek heeft veel aan het licht gebracht en diverse ornamenten zijn weer op hun plaats gezet. In 1963 begon men met een uitzonderlijk belangrijke 'face-lift': de hoektorens werden in ere hersteld. Met een van buiten onzichtbaar betonskelet kregen de twee torens het karakteristieke renaissance-silhouet, inclusief 'appel' en spits, terug. Ook intern zijn diverse onderdelen van het

gebouw in oude luister hersteld. De laatste grote restauratiewerkzaamheden geschieden in de jaren tachtig. De enorme littekens van de in de negentiende eeuw geslagen wonden zijn niet meer weg te herstellen, maar toch heeft het kasteel iets van de oude allure herwonnen. De cadetten-eetzaal (de *'Generaal Voet-zaal'*) ademt opnieuw de sfeer van een oud kasteel-souterrein, met prachtige kolommen en metselpartijen.

Vooralsnog is het kasteel omgeven door lelijke twintigste eeuwse bouwwerken, zoals een studentenflat, sportzaal en andere gebouwen van de KMA. Het oude paleis staat op militair terrein en het is moeilijk te bezichtigen voor 'gewone' burgers. De jaarlijkse *Nationale Taptoe Breda* is van 1976 tot 1989 gehouden op het voorplein ('de Parade') van het kasteel en het gebouw met de mooie (herstelde) torens was een stemmig decor voor dit muziekspettakel. Nu de taptoe naar elders is overgeplaatst is het bekijken van het historische gebouw voorlopig weer voornamelijk weggelegd voor militairen, al of niet in opleiding. De plaatselijke VVV heeft overigens een bezoek aan een kasteel opgenomen in de historische stadswandeling in de zomermaanden, zodat per jaar toch nog een kleine duizend mensen het gebouw bezichtigen.

Bij het schrijven is gebruik gemaakt van het 'Het Kasteel van Breda en de Koninklijke Militaire Academie' – een geschiedkundig overzicht – van KMA-bibliothecaris H. J. Wolf, 1980/1984, Inrichting Uitgeven Boekwerken, Emmen, en van materiaal uit het Stadsarchief Gemeente Breda.

Twee waltorens van het kasteel

